

FRÅN BOKHYLLAN

Några nyare böcker om post och frimärken

Av Sigurd Tullberg

Carlin, Sven: Vad kostade brevet? 137 s. Ill. Kart. Stockholm 1975. Natur och Kultur (60: —).

Contenta. Katalog över svenska ortstämplat 1819—1975 (Rune Gustavsson). 160 ss. Stockholm 1976. Contenta Frimärks AB (40: —).

Färnström, Nils: Filatelist. 146 s. Ill. Stockholm 1970. Almqvist & Wiksell (17: —).

Färnström, Nils: Falskt. 108 s. Ill. Kart. Stockholm 1975. Natur och Kultur (44: —).

Nilebrant, Stig: Svenska brev. 128 s. Ill. Kart. Stockholm 1974. Forum (32: —).

Nilebrant, Stig & Sven Rune Johansson: Från fjäderbrev till flygpost. 180 s. Ill. Kart. Stockholm 1974. Natur och Kultur (49: —).

Oscarskatalogen. 119 s. Stockholm 1974. Filatelistförbundets förlag (30: —).

Priskatalog över svenska post- och makuleringsstämplat 1976. 176 s. Stockholm 1976. Filatelistförbundets förlag (22: —).

Stenberg, Karl-Erik samt *Stig Nilebrant:* Tidiga svenska datumstämplat I—II 64 + 87 s. Stockholm 1973—74. Filatelistförbundets förlag (15: —, resp 20: —).

Svenson, Gilbert: Stildrag hos våra frankotecken 2. 152 s. Rikt ill. Stockholm 1973. Meddelanden från Postmuseum (20: —).

Tullberg, Sigurd: Frimärkenas Sverige och Sveriges frimärken. 368 s. 449 ill. Klotband. Stockholm 1975. Bok och Bild (47: —).

Åhman, Sven: Den gula treskillingen. 144 s. Ill. Numrerad upplaga 1—2000. Skinnband. R M Skogs förlags AB. Malmö 1975 (198: —).

Ett hem utan böcker

är som ett hus utan fönster enligt ordspråket. Och detsamma gäller nog för frimärkssamlare och filatelister ifråga om böcker på deras speciella område.

Visst kan man samla frimärken på gehör så att säga, men resultatet blir förmodligen föga tillfredsställande. De allra flesta frimärkssamlare använder en eller flera kataloger och åtskilliga läser någon tidskrift. Och det kan tyckas tillräckligt i de flesta fall.

Men är det verkligen så? Låt oss tänka efter! Katalogerna — åtminstone specialkatalogerna — innehåller otvivelaktigt massor av nyttigt och användbart stoff med vars tillhjälp vi kan lägga upp våra samlingar.

Märkena blir riktigt ordnade i tidsföljd med olika tryckupplagor, färgnyanser och andra varianter rätt tolkade och rätt placerade enligt katalogen. Vad kan man mera begära?

En vacker samling

skapad enbart med katalogernas hjälp kan vi likna vid ett vackert hus med många fönster. Risker är tyvärr att de flesta fönsterna är blindfönster — samlaren ser märkena men just inget mer.

Det underbara med frimärken är ju att de kan bli ett slags fönster genom vilka vi får se och lära känna oändligt mycket mer än — ja, än just märkena.

Alltför många nöjer sig med detta: att se märkena så komplett och i så god kondition som möjligt i sina album.

— Det räcker för oss, säger de kanske, och det finns ingen anledning att klandra dem för den uppfattningen.

Men det finns anledning att lyckönska dem som upptäckt vilken källa till glädje och kunskap i de angenämaste former frimärken kan bli, om man studerar dem närmare. I den filatelistiska litteraturen.

Denna litteratur har börjat flöda

något rikligare på sistone här i Sverige. Betraktar vi utgivningen finner vi, att de nyutkomna verken i huvudsak speglar förfilateli och stämplat, alltså områden av både filatelistiskt och posthistoriskt intresse. Mycket aktuella områden och mycket efterfrågade av en växande skara samlare.

Den tyvärr alltför tidigt bortgångne Stig Nilebrant ägnade sig på Postmuseum med brinnande intresse och med beundransvärd forskarflit åt att hopsamla och publicera värdefullt arkiv- och annat material om förfilateli med tonvikt på de äldre svenska poststämplatarna.

Under loppet av ett par år hann Nilebrant ensam och i samarbete med andra experter ge ut icke mindre än fyra ur posthistorisk och samlarsynpunkt värdefulla arbeten.

Från fjäderbrev till flygpost

heter hans tillsammans med Sven Rune Johansson utgivna verk om den posthistoriska utvecklingen i vårt land från 1636 till våra dagar.

Det är en bok, som ställer kyrkan mitt i byn för den kulturhistoriskt intresserade samlaren. I lättläst form får han veta precis så mycket som be-

hövs för att bli hågad att samla något annat jämte de vanliga frimärkena. Alltså stämplat, helbrev, förfilateli. Och däribland sådant som ångbåtspost, sjöpost, olika slags flygpöst, privatpost och mycket annat.

Illustrationsmaterialet är utomordentligt, speciellt ifråga om tidigare epoker. Litet tillspetsat skulle man vilja säga, att fastän det är gammalt är det fullständigt nytt — för den vanlige läsaren av filatelistisk litteratur.

I boken Svenska brev

har Nilebrant under medverkan av Karl-Erik Stenberg gett en utmärkt introduktion till det stora och svåröverskådliga området förfilatelistiska brev.

— Äldre brev speglar vår kultur, skriver författarna. De (breven) berättar om flydda tiders förhållanden i olika avseenden. Men meningen har inte varit att i boken redogöra för hur breven skrevs och vad de handlade om. Målet har varit att belysa hur breven befordrades och vad deras stämplat berättar.

— Det kan förefalla ytligt, skriver Nilebrant och Stenberg vidare, att som förfilatelisten intressera sig mera för brevens yttersidor än innehåll. Men de är faktiskt betydligt intressantare än vad den oinvigde kan ana.

Så långt Nilebrant och hans medarbetare. De lyckades också påvisa rikedomerna av viktigt, värdefullt och ofta spännande stoff, som finns att hämta från gamla brev och poststämplat. Förfilatelisten, som alltså sysslar med postala objekt från tiden före frimärkenas tillkomst, kan glädja sig åt att få arbeta på jungfrulig mark. Mycket är ännu utforskat.

Ett väsentligt avgörande

för varje frimärkssamlare brukar vara om hon/han skall samla enbart för nöjes skull eller för att dessutom ställa ut. Det avgörandet kan vara besvärligt nog när det gäller frimärken, men det blir betydligt svårare ifråga om förfilateli.

Boken Svenska brev ger goda råd och anvisningar, praktiskt användbara i det dagliga samlarlivet. Författarna inskräpper vikten av att skynda långsamt, noga hålla på god kondition hos brev och stämplat samt att vara kritisk i äkthetsfrågor. Helförfalskade brev och brev med falska stämplat är ingalunda sällsynta.

Man får kortfattade men klara besked

om brevens postala behandling och olika slags brevförsändelser: kurir-, kronopost-, budkavlebrev, lösbrev och fribrev.

För stämplaterna under förfilatelistisk tid — även svenska stämplat i Tyskland — redogöres så pass utförligt, att den begynnande samlaren har god vägledning.

Den som mer ingående vill syssla med äldre svenska poststämplat kan glädjas åt två av Karl-Erik Stenberg tillsammans med Stig Nilebrant utgivna handböcker »Tidiga svenska datumstämplat» I—II.

Den första av dessa behandlar de tidigaste svenska datumstämplaterna, bågstämplaterna, införda så pass sent som 1830. Före den tidpunkten användes datumlösa stämplat, som emellertid inte motsvarande kravet på kontroll av tiderna för ett brev avsändande och ankomst.

Bågstämplaterna användes i huvudsak endast under ett halvdussin år. De tillverkades av medaljgravörerna Ludvig Persson Lundgren (1789—1853)

och Mauritz Frumerie (1775—1853) samt av ytterligare några andra gravörer ifråga om några enstaka stämplat.

Mycket litet material

finns i behåll från bågstämpeltiden. En hel del förstördes under andra världskrigets tid, då arkiv måste decimeras för att lättare kunna evakueras. Författarna antyder också, att en del material inte bekantgjorts för dem i samband med stämpelforskningsarbetet i Postmuseum, beroende på att ägarna varit intresserade av att raritetsbeteckningarna inte skulle ändras alltför mycket.

Det är resultatet av det nyssnämnda forskningsarbetet på ett ännu ej komplett material, som publicerats med samtliga kända stämplat utomordentligt förnämligt återgivna i renritning av konstnären Georg Westenberg.

I andra delen av Tidiga svenska datumstämplat beskrivs och avbildas de poststämplat, som från 1835 började avlösa bågstämplarna. Det är de så kallade fyrkantstämplarna, och de redovisas lika fylligt och förnämligt som de föregående.

Vad som gör dessa två handböcker

särskilt värdefulla är den mycket omfattande redogörelsen för de olika stämpeltyperna inom postanstalterna. Man får detaljerade uppgifter om tidpunkt för byte av datumstilar, uppgift om när skador på stämplatarna började uppträda, hur många stämplat av den och den typen som levererats, vem som graverat stämpeln osv.

Intresset för stämplat och stämpelsamlande har ökat närmast lavinartat vid mitten av 1970-talet. De nyssnämnda böckerna har säkerligen bidragit till det ökade samlandet och det har i sin tur skapat gynnsamma förutsättningar för en speciell samlarverksamhet: hemortsfilatelin. Samlandet av stämplat och brev med anknytning till den egna orten, länet eller landskapet.

— Hemortssamlandet är inte filateli! utbrister ortstämpelsamlarnas vedsakare, som brukar bita sig fast i föreställningen att filateli är detsamma som studiet av klassiska och moderna frimärken ur tillverkningssynpunkt.

Frimärken och stämplat

kan emellertid också studeras mycket ingående och ge värdefulla resultat med andra målsättningar.

En sådan är anknytningen till den plats eller det föremål som märket, resp stämpeln visar.

Insamlandet av material underlättas genom kataloger, redigerade med hänsyn till ortstämpelsamlare och hemortsfilatelister. En dylik katalog har 1974 utgivits av Ture Heed med angivande av orter i alfabetisk ordning, län, stämpelarnas användningstid samt raritetsbeteckning.

En fylligare katalog efter samma principer men med försök till prissättning för stämplat på vapen- och ringtyp, Oscar, Gustaf V medaljong samt bandmärken utkom 1975 under namnet CONTENTA.

Den sistnämnda katalogen tar också upp prissättning av stämplat inom grupperna rak-, båg-, fyrkant- och cirkelstämplat å förfilatelistiska brev samt å skillingmärken.

Oscarsmärkena (1885—1911)

har på 1970-talet blivit ortstämpelsamlarnas speciella favoriter. Främst beror detta på att märkena är mycket vanliga, i allmänhet billiga och ofta med vackra stämpelavtryck. Priserna har dock raskt skjutit i höjden så snart det rört sig om sällsynta stämplat — ibland har betalats flera hundra gånger katalogpris!

Under 1974 utgav Sveriges Filatelist-Förbund en ortstämpelkatalog, som tar upp alla de stämplat som användes under oscarperioden.

Den redigerades av Torsten Rosander, Gösta Göransson och Lennart Lind och bygger på den av Tord Olsson — Sten Thunvik år 1972 utgivna första stämpelkatalogen över oscarsmärken. Den sistnämnda katalogen var ett pionjärbete, förtjänstfullt men även med ett sådant verks ofullkomligheter. Det bidrog dock i hög grad till att stimulera samlandet av ortstämplat (ytterligare ökat genom det av Thunvik utgivna stämpelalbumet).

Den av Filatelistförbundet utgivna oscar-katalogen har helt omredigerats och orterna har getts löpande numrering från 1 till 3589. Den innehåller länsbeteckningar och raritetsskala i stället för prissättning.

Sådana kataloger

som de uppräknade är både ett tecken på att behov finns och samtidigt en stimulerande faktor för nya samlare.

En sådan stimulerande faktor är också förbundets priskatalog över svenska post- och makuleringsstämplat. En ny och utökad upplaga utkom 1976. Kvalitets- och prisnormerna är desamma som antagits av Filatelistförbundet och Frimärkshandlarförbundet gemensamt.

Vissa avdelningar har utökats och specialiserats, bl a förfilatelin. Minnespoststämplat har förts fram ända till fjärde kvartalet 1975 och priserna har anpassats efter marknadsläget, vilket innebär avsevärda förhöjningar i många fall.

Alla de ovan omnämnda

filatelistiska skrifterna har berört förfilateli och poststämplor, alltså de områden, som inledningsvis betecknades som särskilt aktuella. Men under de senaste åren har också utkommit några böcker av allmänt filatelistiskt intresse.

Först ett verk som berör en viktig fråga för i första hand helbrevssamlare med tonvikt på postal dokumentation men som också borde läsas av vanliga sverigesamlare.

»Vad kostade brevet?» heter Sven Carlins bok om det inrikes brevportot genom tiderna, närmare bestämt under 340 år.

Visst klarar man att få ihop en Sverige-samling utan att ha läst Carlins bok. Men då går man miste om väldigt mycket av kulturhistoriskt värde.

Posttaxor — det låter torrt och trist. Och visst är själva taxorna en kavalkad av beslut orsakade av ekonomiska förändringar av alla de slag under krig, örlog och pestilencia, under fattigdom och nöd i riket, sällan däremot överflöd.

Carlin har under långvarig forskning vaskat fram ett överflöd av intressanta uppgifter, beledsagade av kulturhistoriskt värdefullt bildmaterial.

Från Sverige förflyttar oss

Nils Färnström runt i frimärkenas internationella värld i två böcker de senare åren: »Filatelist» heter den ena och »Falskt» den andra.

»Filatelist» är en annorlunda frimärksbok påstås i bokens undertitel. Det är förvisso sant!

Färnström är själv en annorlunda frimärksskribent, klok som en pudel, impulsiv som få och kunnig som själva den Lede. Och när han så kokar ihop en filatelistisk brygd blir den infallsrik och aktuell, informativ och lättläst.

Nåja, aktuella är kanske inte alla de korta styckena i boken. Men gud vet om inte Färnström gör dem aktuella för läsaren. Han drar fram gammalt och nytt, som stiger fram fräscht och friskt, ofta med en finurlig knorr på slutet (som alla goda historier bör ha!).

Och »Falskt» av samma eminenta skribent behandlar som titeln antyder fiffel och falskhet.

I kapitlet »Bakom ryggen på moder Svea» (var får han alla roliga formuleringar ifrån?) skildras det intressantaste skojet med svenska frimärken. I det kapitlet ingår förresten också ett avsnitt »Den gula treskillingen — en fantastisk förfalskning».

Skurkaktighet

borde visserligen göra varje hederlig människa beklämd. Men när det gäl-

ler frimärksförfalskare måste även den hederligaste dra på smilbandet för att inte säga storskratta, när han läser Färnströms faktaspäckade och ack så underhållande referat av illdåden.

De flesta av dessa mörka dåd har riktats mot kända rariteter från alla världsdelar och tillhör för evigt den filatelistiska historien. Läsaren av »Falskt» känner en äkta glädje över att Färnström så journalistiskt skickligt förmedlat bekantskapen.

Den gula treskillingen

har kallats Europas sällsyntaste och dyrbaraste frimärke. År 1950 påstod en frimärksexpert att märket var falskt och det påståendet upprepades, sedan märket varit föremål för besiktning i samband med STOCKHOLMIA 74 och studerats vid en efterföljande expertgranskning.

Påståendena fick inte stå oemotsagda. En redogörelse för det gula märkets öden samt undersökningarna kring detsamma har utkommit med den förnämlige journalisten Sven Åhman som författare.

Boken »Den gula treskillingen» är fyllig och mycket rappt och trevligt skriven. Åhman är sympatiskt inställd till teorin om märkets äkthet, men han redogör för motsidans argument och sakuppgifter med en humoristisk glimt i ögat.

Märkligt nog saknas

genom åren nästan helt böcker om det som allra först brukar fånga betraktarens uppmärksamhet vid åsynen av ett frimärke: den estetiska sidan. Sambandet mellan konstströmningar och frimärkskonst.

Alla postförvaltningar torde arbeta med siktet inställt på att i huvudsak ge ut vackra och tilltalande frimärken. Men vad görs och hur görs detta?

Värdering av vackert och fult är ju åtminstone hos lekmannen ett personligt ställningstagande, där känslan spelar huvudrollen. För många samlare känns det därför värdefullt att få underlag för en bedömning, som också bygger på kunskap.

År 1969 gav Gilbert Svenson ut en serie artiklar i bokform av »Stildrag hos våra svenska frimärken». Den boken blev något av en uppenbarelse för den som sökte fast mark för sina värderingar. Och den har 1973 följts av en andra del, som behandlar den svenska utgivningen 1949—1967.

Boken innehåller en rikedom på goda avbildningar av förslag till märken, originalteckningar med eventuella ändringar och över huvud taget material, som tillsammans med den initierade texten ger värdefull kunskap. Frimärksmotiven växer fram, vackert och fult blir inte bara klyp-

schor utan har fått täckning i läsarens föreställningsvärld. »Stildrag» 2 är liksom sin föregångare outhärlig för varje samlare av svenska frimärken med kulturella ambitioner.

Till sist kan nämnas

att undertecknad i början av 1976 gav ut en redogörelse för den moderna svenska frimärksframställningen, huvudsakligen perioden 1966—1975.